

יסודות הריבית

יסודות מצוות הריבית על פסוקי התורה ודברי חז"ל

• מוגש בהוקרה ללומדי הדף היומי עם תחילת לימוד פרק איזהו נשך • ניסן תשפ"ד •

מצוות הריבית

הפצת העלון לעילוי נשמת
מרת שרה ע"ה בת ר' ברוך ראובן ז"ל

מצוות עשה ולא תעשה שיש על המלוה

מצוות עשה:

"אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך"

- א. מצות עשה להלוות כסף לעני בשעת דחקו.
- ב. על המלוה לכבד את הלווה שהרי הוא עמי, עם ה' רש"י

מצוות לא תעשה:

א. לא תשימון עליו נשך: - במעשה נתינת ההלוואה, חל איסור על המלוה שלא יחייב את הלווה ולא ישים עליו תשלומי נשך וריבית. בלשוננו של הרמב"ן: ההלוואה תהיה אליו חסד, לא תטל ממנו תועלת "כבוד" ולא תועלת "ממון".

ב. אל תקח מאתו נשך ותרבית, ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך: - מלוה שעבר ולקח רבית, מצוה שיחזירנו ללווה. ואפלו כשהלווה נתן מרצונו את הרבית. (רמב"ן)

ג. את כספך לא תתן לו בנשך:

ד. ובמרבית לא תתן אכלך: גם בהלוואה של דברי מאכל יש אסור להחזיר יותר ממה שקבל.

ה. לא תהיה לו כנשה - לדעת המגיד משנה, גם פסוק זה בא ללמד על איסור ריבית. אסור למלוה לתבע ולקחת מהלוה רבית כמנהג הנושים. והרי זו אזהרה נוספת. בנוסף לפירוש הפשוט, שכאשר המלוה יודע שאין עדין ללווה כסף לשלם, אסור לדחוק ולבישו כדי שישלם.

סיכום:

המלווה ברבית עובר על חמשה לאוין. וביטל את מצוות עשה של הלוואה ללא רבית. אם עבר ולקח ריבית, יש עליו מצוות עשה להחזיר את הרבית.

פסוקי התורה בפרשיות משפטים, בהר וכי תצא

אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך, לא תהיה לו כנשה. לא תשימון עליו נשך:

(משפטים (שמות כב, כד)

אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך: אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים: בהר (ויקרא כ"ה, ל"ו-ל"ח)

לא תשיך לא אחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך: לנכרי תשיך ולא אחיך לא תשיך למען יברכך יי אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה:

(כי תצא (דברים)

מצוות עשה:

לנכרי תשיך - הפסוק בא ללמדנו שאע"פ שמותר לתת רבית לגוי אבל אסור לתת רבית לישראל, והנותן - הלווה עובר בעשה זו, כיון שלא הבא מכלל עשה, עשה.

מצוות לא תעשה:

א. לא תשיך לא אחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך: אזהרה על הלווה שלא יתן רבית למלוה. ב. ולא אחיך לא תשיך - אזהרה שניה על הלווה.

ב] רמב"ן - "נשך אכל" - ללמדנו שהלווה סאה חטין ע"מ שישלם לו סאה וחצי הרי זה נשך גמור, אפלו אם בעת הפרעון יהיה שווי סאה וחצי כמו סאה חטין שהלווה, כיון שהאסור מתיחס לפי החפץ ולא לפי ערך הכסף.

ג] נשך כל דבר אשר ישך: ואפלו בהלוואת אבני הבניין וכדומה, יש איסור רבית. רמב"ן.

סיכום שבע מושגים המפורשים בתורה לפי פירוש רש"י והרמב"ן

- א. הלוואה הוא מצוות עשה.
- ב. במעשה נתינת הלוואה בריבית עובר המלוה על איסור לאו, ובגביית הרבית עובר על עוד ארבע לאוין, נמצא עובר על חמשה לאוין.
- ג. הרבית, התוספת שמוסיף הלווה היא בין בהנאת ממון, בין בהנאת כבוד.
- ד. הלוואה שייכת בכסף, באוכלים, ובכל החפצים שבעולם.
- ה. עבר ולקח רבית חייב להחזיר.
- ו. גם הלווה שהוא מפסיד מכספו, עובר על שני לאוין.
- ז. אין איסור רבית בגוי.

אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים:

דברי פתיחה

בית המדרש גבוה להלכות ריבית, שמח להגיש בזאת בפני לומדי הדף היומי, סיכום של יסודות דיני הריבית, מרוכזים ומסודרים דבר דבור על אופנו, בגליון זה אשר הנכם מחזיקים כעת בידכם.

זכה דורנו, ומצוות איסורי ריבית, אשר שנות דור עסקו בזה אך מתי מעט, והיה מהמקצועות הקשים שבתורה, נהפך לחם חוקם של לומדים ותופשי הלכה רבים, וחידושים רבים נתחדשו בה.

בית המדרש הגבוה לענייני ריבית, שם לעצמו כמטרה, להחזיר את יסודות דיני הריבית בקרב לומדי התורה, צעירי הצאן ובחורי ישראל. יסודות הריבית הלא הם כתובים בדברי התורה ומפרשיה, ובדברי חז"ל הקדושים. ומשידעו בני ישראל וצעירי הצאן את יסודות דיני הריבית, ידעו אל נכון מה דורש שאלת חכם, מה מותר ומה אסור.

כעת, עם תחילת הלימוד של רבבות עמך בית ישראל בלימוד הדף היומי את פרק איזהו נשך, רואים אנו כזכות להפיץ את יסודות דיני הריבית בקרב הלומדים. הידיעות הנמצאות עלי גליון זה, יקלו באופן משמעותי על הלימוד בפרק איזהו נשך, ויסייעו בהבנת הלכות ריבית המורכבות ביותר.

ויהא רעווא דנימא מילי דתקבל, ויהיו הדברים לתועלת, ישוטטו בו רבים ותרבה הדעת ונזכה במהרה לקיום בשורת הגאולה כימי צאתנו מארץ מצרים. אכ"ר.

הסיבות לכך הן רבות, החל מהתרבות המכשולים בהאי עדנא, עם התרבות כלים טכנולוגיים רבים, עדי אור התורה שנתרבה עד למאוד בדורנו. אך ניתן לומר כי העובדה כי רבים מבני ישראל דרים בארץ ישראל, מביאה לעסק התורה בעניין נכבד זה, אשר בו הבטיחנו בורא עולם למען יברכך ד' אלוהיך בכל משלח ידך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה.

השאלה > הלוואה

בכל החפצים שבעולם שייכים "הלוואה" ו"השאלה".

מה בין השאלה להלוואה?

הלוואה מהי? בעל הבית נותן למקבל חפץ על מנת להשתמש בו ולהוציאו מידו, המקבל מתחייב לשלם ולפרוע לבעלים חפץ אחר כמו שקיבל, הלוואה שייכת בכסף כגון שלוה כסף ומשתמש לצרכיו ומוציאו, ואחר כך מחזיר כסף אחר. וכן שייך כמעט בכל הדברים שבעולם, כגון לווה בקבוק יין, שותהו ומחזיר בקבוק יין חדש. לווה כוס חד פעמי, המקבל משתמש בו ומאבדו מן העולם, ואח"כ משלם כוס חדש כעין שלקח.

השאלה מהי? כאשר בעל הבית נותן למקבל חפץ, והמקבל חייב להחזיר את אותו החפץ אשר קיבל, וכגון שאל מחברו כוס לשתיה, ואת הכוס הזה הוא מחזיר.

איסור רבית לא נאמר בהשאלה, רק בהלוואה. האיסור כולל הלוואת כסף, הלוואת אוכל, והלוואת כל מוצר שבעולם, כמאמר הכתוב: לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך:

התורה התירה לבקש שכר על השאלת חפצים. אלא שהדין משתנה משואל לשוכר, בנוגע לחיוב במקרה של אונסין. אם קרה אונס בחפץ הנשאל, הרי שאם היה בגדר שאלה בלא תשלום שכר, מתחייב השואל באונסים. ואם שילם שכר, הרי הוא בגדר שוכר ופטור מאונסים.

איסור ריבית מן התורה

הנה מן התורה; יש איסור רק כאשר הריבית היתה בהסכמה והתחייבות מראש בזמן שהמלוה נתן את ההלוואה ללוה, והוא נקרא תמיד בלשון "רבית קצוצה" היינו ריבית ברורה מראש. וכן רק בעסק של הלוואה בלבד.

איסור ריבית מדרבנן

ונחושת, ומצד חותם המטבע שעליו כפי רצון המלך כאשר בין המטבעות היו עליות וירידות במחיר. קבעו חז"ל שמטבע של כסף דינו "כמטבע" לעומת הזהב והנחושת שנחשבים לפירות. כלומר מטבע הכסף לא השתנה כלום, והזהב והנחושת השתנו. בזמנינו אין למטבע ערך עצמי, והאריכו הפוסקים בזה והסכימו שמכל מקום תורת מטבע עליו.

בזמנינו, כל מטבע זר נחשב כפירות לעומת המטבע המקומי. באמריקה הדולר יחשב למטבע, והשטרלינג לפירות. באנגליה השטרלינג הוא המטבע, והדולר הוא הפירות, וכן על זה הדרך בכל אומות העולם.

{ז}

מקח וממכר קניין פירות וקניין משיכה

קנין משיכה - הקונה מושך את החפץ או הפירות שהוא קונה, במעשה קנין זה נגמר המקח. ואפילו לא שילם עדיין, אין אחד מהם יכול לבטל את העסקה, והקונה מתחייב לשלם את כל הכסף.

קנין כסף - הקונה נותן כסף למוכר, בקנין זה זכה המוכר מיד בנכס של המוכר.

אם הנכס הוא קרקע, קנה המוכר לגמרי את הנכס. אם קנה מטלטלים או פירות, בטלו חכמים את

{ו}

סאה בסאה

מה נקרא מטבע ומה נקרא פירות?

מטבע ופירות: מטבע נקרא חפץ שהסכימו עליו בני אדם להשתמש בשוק המשא ומתן למכור ולקנות בו. המטבע משמש גם להערכת ערך כל הפירות. פירות נקראים בחז"ל כל הדברים שאינם מטבע, בין פירות ממש בין חפצים וגם קרקעות. שאלה זו נוגעת גם במקח וממכר, גם בענייני הלוואה, וגם בפדיון מעשר שני, ועוד מצוות רבות.

יוקר וזול: בכל הדברים שבעולם יש עליות וירידות במחיר, כאשר מתרחשת עליית או הורדת מחירים, מתעוררת השאלה כיצד להתייחס, לזה האם מוצר זה התייקר או המוצר השני הוזל? חז"ל קבעו בזה כלל, לעולם השינוי הוא בפירות, והמטבע אינו משתנה לעולם, המטבע הוא המודד של ערך הפירות. ולדוגמא, אם מחיר של ק"ג ענבים הוא עשרה שקלים ומחירו עלה לחמשה עשר שקלים. אין אומרים שירד ירך ערכו של השקל, אלא שעלו ערכם של הפירות. וכן הוא הדין לעולם, גם אם לפעמים סיבת ההתייקרות בגלל חולשת השקל בעולם. בכלל פירות גם קרקע ונדל"ן.

מטבעת בזמן חז"ל: בזמן הגמרא היה למטבעות ערך מצד החומר שלהם, שנעשו מזהב כסף

מדרבנן קיימים עוד כמה איסורי ריבית:

- א. ללא הסכמה מראש - כל מתנה או הנאה שהלווה נותן למלווה במשך התקופה של הלוואה אעפ"י שלא התחייב לזה מראש אסרוהו חכמים, ונקרא אבק רבית.
- ב. רבית מוקדמת ומאוחרת - אסרו חכמים אפילו קודם הלוואה, לשלוח למלוה מתנה לשחד אותו לקבל הלוואה. כמו כן לאחר שכבר שילם את החוב אסרו לשלוח מתנה, ונקרא בשם רבית מוקדמת ומאוחרת.
- ג. סאה בסאה - אסרו חכמים להלוות פירות על מנת להחזיר פירות, אפילו באותה הכמות, במקרה והפירות התייקרו, וכן במוצרים, וכפי שיבואר להלן.
- ד. מקח וממכר - הלוואה משולבת בעסק, הכולל שני סוגי עסק, פסיקה - שכר המתנת מעות בעת הזמנת עיסקה, כפי שיבואר להלן. טרשא - שכר המתנת מעות בתשלום עיסקה, כפי שיבואר להלן.
- ה. שכירות - גם בשכירות, נכסים, כלים, עובדים, קיימים שני סוגי הרבית הנ"ל.

דבר בעתו מה טוב

תחילת לימוד איזהו נשך, בימי חול המועד פסח, מה טוב ומה נעים, כמרומו בענייני החג.

ביום י"ח בניסן קוראים בקריאת התורה, את הפסוק "אם כסף תלווה את עמי" כדיני ריבית.

במדרש ספרא: כל הכופר בריבית כאילו מודה ביעיאת מצרים, וכל המודה בריבית כאילו כופר ביעיאת מצרים.

הפוסקים כתבו שהמלווה בריבית אינו קם לתחיית המתים, והוא על פי דברי התרגום המובא במחזור ויטרי הלכות פסח סימן ק"ז על הפסוק ויהי בשלח פרעה את העם, ועל פי מה שקורין בהפטרות שבת חול המועד פסח שהחיה יחזקאל מתים בבקעת בית דורא. ומבואר בתרגום שהם היו אותם אנשים שיצאו טרם זמנם ממצרים, והרגום פלשתים ואותם חיו ע"י יחזקאל, חוץ מאחד מהם שהיה מלווה בריבית. (משירייו סגיאן לחדא לחדא, מולחון קמו. בר מן גברא חד דלא קם. אמר נבייא קדם ד', מה הו עובדוהי דההוא גברא דלא קם, ובכך אמר ליה ד' בחיבולייא יהב ובריביתא יסב ויחי)

שני סוגי ריבית:

- א. מוזיל את המחיר, בגלל שמקדים לו הכסף.
  - ב. מוכר לפי המחיר הקיים בעת העסקא, ויספק את הסחורה כאשר המחיר יעלה בהמשך.
- בשני אופנים התירו חכמים את האיסור:
- ג. בסחורה שיש לה מחיר יציב ומצוי הרבה בשוק.
  - ד. כשיש למוכר את כל הסחורה.
- שני ההיתרים משתנים בסוגי הריבית ואופני הפסיקה.

טרשא - תשלום מאוחר במחיר יקר יותר, כגון שקנה מוצר או נכס ולא שילם במזומן רק משלם בתשלומים מאוחרים, ולכן משלם יותר יקר, יש בזה איסור ריבית, כי המוכר מקבל שכר עבור המתנת המעות של העסקא. דבר זה נקרא בלשון חז"ל "טרשא".

{ט}

שכירות כלים, בתים או פועלים

מותר מן התורה להשאיל כלים ולבקש על זה שכר, ובכך נשתנה שמו לשכירות, שהרי השוכר משתמש ברכוש של המשכיר.

בתשלום השכירות שייכים דיני ריבית כאשר משולב בתשלום גם המתנת זמן, או בהקדמת המעות או באיחור התשלום. התשלום בתחילת השכירות או בסוף זמן השכירות, אינו נחשב כהמתנת זמן.

{י}

משכון ומשכנתא

מלוה הרוצה להבטיח לעצמו את הכסף שהוא הלוה, יכול לעשות זאת בדרך משכון, הינו שהלווה נותן למלוה אחד מהנכסים שלו שיש להם שווי כערך החוב, כגון חפץ יקר, למשל שעון זהב, וזה נקרא משכון, או שנותן לו קרקע, למשל דירה או מחסן, וזה נקרא משכנתא. הנכס יהיה אצל המלוה עד שהלווה יחזיר את כל הכסף שלוה. אין בדבר זה שום אסור.

אסור למלווה להשתמש ולהנות מרכוש הלווה בין אם המשכון היה מטלטלין או קרקע. אם המלוה ישלם שכירות על השימוש ויקזז את השכירות מהחוב, בוודאי שמוותר, אבל אם ישלם שכירות פחות מהמחיר האמיתי, יש בדבר זה איסור ריבית.

נכיייתא: בזמן הגמרא היה מקובל סוג משכנתא שהמלווה אמנם משלם על הפירות שאוכל רק סכום קטן אבל את הסכום הזה הוא מקזז מהחוב בין בשנה שהיה פירות בין בשנה שלא היה לו שום רווח משדה המשכון, ויש בזה אופני היתר.

הקנין ומעיקר הדין שניהם יכולים לחזור. אבל החזור בו מהמכירה, מקללים אותו בית דין בקללת "מי שפרע" המפורש במשנה בתחילת הזהב.

ומכאן הלהכה מחודשת שגזרו חכמים בהלוואת פירות וכל המוצרים שבעולם, גם כאשר הסיכום הוא שיחזיר את אותה הכמות של הפירות. דבר זה נקרא בלשון חז"ל איסור סאה בסאה.

והיינו אם לווה עשר ק"ג ענבים ומחזיר עשר ק"ג ענבים. או שלווה עשר חבילות כוסות חד פעמי ומחזיר עשר חבילות, והמחיר שלהם עלה והתייקר, הרי זה נחשב כריבית ואסור להחזיר את הכמות שלוה.

ולכן מלכתחילה בשעת הלוואת פירות יש לעשות את ההלוואה בדרך של דמים, שימכור הפירות ויתחייב במטבע, היינו רק דמי החפץ או הפירות לפי ערכם בזמן ההלוואה.

איסור זה לא שייך במטבע, שהרי אין מחירו משתנה לעולם. אמנם המטבע הנחשב כפירות, בין המטבעות האחרים חל עליהם איסור סאה בסאה. כגון זהב נחושת בזמן המשנה, הנחשבים כפירות לעומת הכסף. וכן בזמנינו כל מטבע זר במדינה בה אין היא נוהגת, נידון כפירות.

בכמה אופנים התירו חכמים את האיסור. יש לו, דבר מועט, יצא השער.

{ח}

שכר המתנת המעות בעת קיום עסקא

מכירות שמשולב בהם גם מציאות של המתנה והלוואה, ובגלל זה הממתין מקבל שכר, אין בהם איסור תורה, ויש איסור אבק רבית מדרבנן.

פסיקה - תשלום מוקדם במטרה לקבל מחיר טוב יותר, כגון קונה המשלם בתחילת החורף כסף מזומן, לסוכן של מאפיית מצות, ואת המצות הוא מקבל רק סמוך לפסח, ומכיוון שכך מקבל מחיר זול יותר, דבר זה נקרא "פסיקה" ואסור לעשותו. כי בזה נמצא שהקונה מקבל שכר על כך שנתן לו את המעות מוקדם יותר, והוא כשכר המתנת המעות.

שלשה אופני פסיקה:

- א. פסיקה בדמים: הלוקח משלם בכסף מזומן עבור סוג פירות, לפני זמן האספקה בפועל, כגון מצות לפסח.
- ב. פסיקה בחוב: כגון שהלווה מעות לחברו, לאחר זמן תבע המלווה את חובו, אמר לו הלווה אין לי כסף מזומן לשלם לך, אבל אתן לך לאחר זמן פירות או סחורה בסכום הזה שאני חייב לך, ומעתה התחלף חוב הכסף לחוב של פירות.
- ג. פסיקה בחוב מכר: סיכום מחיר על סחורה מסוימת, ומשנה את ההזמנה מסחורה זו לסחורה אחרת.

היתר עסקה

כאשר יש לאדם סכום כסף, והינו רוצה לתת לחבירו לסחור בו, ישנם כמה אופנים בהם ניתן לעשות זאת. חלק מהם אסורים מדין ריבית, וחלק מהם מותרין מדין עיסקא, ועל כך ה'היתר עיסקא' הידוע.

[א] פקדון - ראובן נותן לשמעון כסף לקנות עבורו ובשליחותו סחורה בגדר פקדון. חייב המקבל לשלם לבעלים, הרי זה נידון להלכה כהלוואה כנ"ל, ובהסכם של חלוקת הרווח הרי זה נידון כריבית.

[ד] עסקה - חצי פקדון חצי הלוואה.

ראובן נותן לשמעון כסף לקנות סחורה על פי הסכם ביניהם, והם מתחלקים גם בהפסדים וגם ברווחים. בעסק זה חצי מהכסף הוא פקדון ובעלות הנותן, הרווח שלו וגם ההפסד שלו. חצי הממון הוא בעלות המקבל, הרווח שלו וגם ההפסד שלו. כאשר מתחלקים ברווח הרי כל אחד לקח את חלקו המגיע לו, ואין כאן ריבית כלל.

בעסק המשותף הזה הנותן אינו עובד בעסק, רק המקבל טורח בחלק של הבעלים. טרחה זו היא שכר על ההלוואה שהבעלים נתן לו, ולכן חייבו חכמים לשלם לו שכר טרחה.

הכסף שקיבל שמעון הרי הוא בבעלות של ראובן, הסחורה שקנה שייכת לראובן, וגם הרווח שיהיה במכירת הסחורה הוא של ראובן. האחריות על ההפסד שיקרה בכסף או בסחורה בדרך יהיה על הבעלים, והם המפסידים ואין על המקבל לשלם כלום. גם אם עשו הסכם שיקבל השליח חמישים אחוז מהרווח, פירושו: שהבעלים שילמו לשומר שכר טרחה על העבודה שלו, והעסק מותר.

[ב] הלוואה - ראובן נותן לשמעון כסף על מנת להוציאו ולהחזיר כסף אחר. שמעון קונה את הכסף מיד וזה שלו ממש, הסחורה שקנה שמעון שייכת לו בלבד שהרי הוא קנה מכספו. כל הרווח שיש במכירת הסחורה הוא של שמעון, וכן כל סוג הפסד שיהיה או בכסף או בסחורה הכל על שמעון, ולעולם אין הבעלים מפסידים כלום. כאשר עשו הסכם שיתחלקו ברווח, פירושו שהלווה משלם מכספו שכר למלווה על המתנת מעות וזהו ריבית גמורה.

[ג] צאן ברזל - ראובן נותן לשמעון כסף בשליחותו ובעבורו, אבל מסכם עם המקבל שכל האחריות עליו, או שמעביר לו נכסים שלו, למשל רכבים להשכרה, והתנאי ביניהם הוא שכל הפסד אונסים שיקרה בעסק

הפעם לא מדלגים על פרק איזהו נשך! במחזור הקודם סברנו שהפרק קשה ומורכב... כעת בעזרת ה' הוא יהיה קל ומוכן לכל דורש ומבקש ה'!

מוגש ע"י בית המדרש הגבוה ללימוד הלכות ריבית

בראשות הרה"ג ר' שאול יהודה שטיין שליט"א

עם תחילת לימוד פרק איזהו נשך

ניתן להזמין שיעורים בהלכות ריבית על פי יסודות הריבית, עם שאלות להלכה ולמעשה
המעוניינים נא לפנות לטל' 053-3168084